

Бруна ШУЛЬЦ

САНАТОРЫЙ ПАД КЛЕПСІДРАЙ*

I.

Падарожжа было доўгае. На гэтай забытай, убаку ад усіх, лініі, па якой толькі раз на тыдзень ходзяць цягнікі, – ехала ледзьве пару пасажыраў. Я ніколі не бачыў гэтых вагонаў архаічнага тыпу, ад якіх даўно адмовіліся на іншых лініях, прасторных, як пакоі, цёмных і поўных нейкіх закуткаў. Гэтыя калідоры, што загінаюцца пад рознымі вугламі, гэтыя пустыя, халодныя купэ-лабірынты былі нібы дзіўна пакінутыя, амаль пужалі. Я пераходзіў з вагона ў вагон у пошуках якога-небудзь утульнага кутка. Паўсюль дзьмула, халодныя скразнякі прабівалі сабе дарогу праз гэтае нутро, свідравалі наскрозь увесь цягнік. Тут і там на падлозе сядзелі людзі з вузельчыкамі, не наважваючыся заняць пустыя месцы, што былі празмерна высока. Зрэшты, гэтыя цыратовыя, пукатыя сядзенні былі халодныя як лёд і ліпкія ад старасці. На пустых станцыях не сядаў аніводны пасажыр. Без свісту, без пыхкання цягнік паволі і нібы ў задуменні рухаўся далей.

Нейкі час мне спадарожнічаў чалавек у падзёртым мундзіры чыгуначніка, маўклівы, паглынуты сваімі думкамі. Ён прыціскаў насоўку да спухлага, хваравітага твару. А потым і ён недзе знік, непрыкметна высеў на нейкім прыпынку. Пасля яго засталася выціснутае месца ў саломе, што пакрывала падлогу, і чорны, зношаны чамадан, які ён забыў.

Блукаючы па саломе і абрэзках, я ішоў няўпэўненым крокам з вагона ў вагон. Дзверы купэ калыхаліся на скразняку, расчыненыя насупраць іншых. Нідзе ніводнага пасажыра. Нарэшце, я сустрэў кандуктара ў чорным мундзіры чыгуначнай службы гэтай лініі. Ён абматаў шыю тоўстай хусткай і пакаваў свае манаткі, ліхтарык, чыноўніцкую кніжку.

– Пад’язджаем, спадару, – сказаў ён, зірнуўшы на мяне зусім белымі вачыма.

Цягнік паволі спыняўся, без пыхкання, без грукацення, як быццам з яго паволі выходзіла жыццё, разам з апошнім выдыхам пары. Сталі. Цішыня і пустэча, ніякага станцыйнага будынку. Ён паказаў мне яшчэ, высядаючы, накірунак, у якім знаходзіўся Санаторый. З чамаданам у руцэ я пайшоў белым вузкім гасцінцам, які неўзабаве пераходзіў у цёмны гушчар парку. Я з пэўнай цікавасцю прыглядаўся да пейзажу. Дарога, якой я ішоў, узнімалася і выводзіла на верхавіну пакатага ўзвышша, з якога адкрываўся вялікі кругагляд. Дзень быў зусім шэры, згаслы, без акцэнтаў. І можа пад уплывам гэтай ауры, цяжкай і бясколернай, цямнела ўся гэтая вялікая міса гарызонту, на якой уладкоўваўся разлеглы, лясісты краявід, укладзены шарыкамі са стужак і залесеных слаёў, усё больш далёкіх і больш шэрых, што сплывалі струмянямі, пакатымі схіламі, то з левага, то з правага боку. Увесь гэты цёмны краявід, поўны сур’ёзнасці, здавалася, ледзь прыкметна плыў сам у сабе, пасоўваўся паўз сабе, як воблачнае

---

* Клепсідра (пол. klepsydra): 1. Пясочны гадзіннік. 2. Аб’ява аб смерці і пахаванні. (Заўв. Пер.)

і загрузашчанае неба, поўнае прыхаванага руху. Зменлівыя палосы і сцежкі лясоў, здавалася, шумелі і раслі на гэтым шуме, як прыліў мора, які незаўважальна прабіраецца да сушы. Сярод цёмнай дынамікі ляснога абшару белая дарога вілася, як мелодыя, на вяршыні шырокіх акордаў, пад націскам магутных музычных мас, што напрыканцы яе паглыналі. Я сарваў галінку з прыдарожнага дрэва. Зеляніна лісцяў была зусім цёмная, амаль чорная. Гэтая чарната была дзіўна насычаная, глыбокая і дабрачынная, як сон, поўны моцы і пажыўнасці. І ўсе шэрасці краявіду нараджаліся ад гэтага колеру. Такі колер набывае краявід калі-нікалі ў нас пахмурным летнім прыцемкам, насілкаваны доўгімі дажджамі. Тая ж глыбокая і спакойная абыякавасць, тое ж здранцвенне, пакорлівае і канчатковае, якое больш не патрабуе гульні фарбаў.

У лесе было цёмна, як уначы. Я ішоў навобмац па ціхай апалай хвоі. Калі дрэвы зрабіліся больш рэдкія, пад маімі нагамі загрузалі бэлькі маста. На другім яго канцы, сярод чарнаты дрэваў, маячылі шэрыя шматваконныя сцены гатэля, які рэкламавалі як Санаторый. Падвойныя шклянныя дзверы ля ўваходу былі адчынены. Па іх уваходзілі проста з мастка, акаймаванага з абодвух бакоў нетрывалымі балюстрадамі з бярозавых галін. У калідоры панаваў паўзмрок і ўрачыстая цішыня. Я пачаў на дыбачках пасоўвацца ад дзвярэй да дзвярэй, чытаючы ў цемры змешчаныя над німі нумары. На павароце я натрапіў урэшце на пакаёўку. Яна выбегла з пакою, як быццам вырвалася з нечых нахабных рук, задыханая і ўсхваляваная. Ледзьве разумела, што я ёй казаў. Я быў вымушаны паўтарыць. Яна бездапаможна вярцелася.

Ці атрымалі маю тэлеграму? Яна развяла рукамі, позірк яе павандраваў убок. Яна чакала толькі выпадку, каб ускочыць ў прычыненыя дзверы, на якія скоса пазірала.

– Я прыехаў здалёк, загазаў тэлеграмай пакой у гэтым доме, – сказаў я з пэўным раздражненнем. – Да каго мне трэба звярнуцца?

Яна не ведала.

– Можна, вы ўвойдзеце ў рэстаран, – блыталася яна. – Цяпер усе спяць. Калі спадар Доктар узнімецца, я вам паведамлю.

– Спяць? Але ж зараз дзень, да ночы яшчэ далёка...

– У нас спяць увесь час. Вы хіба не ведаеце? – яна ўзняла на мяне зацікаўленыя вочы. – Зрэшты, тут ніколі не надыходзіць ноч, – дала яна з какецтвам.

Яна ўжо не хацела ўцякаць, мяла ў руках карункі фартуха, вярцелася.

Я пакінуў яе. Увайшоў да напаўцёмнага рэстарану. Там стаялі столікі, вялікі буфет уздоўж усё сцяны. Я адчуў апетыт. Мой зрок цешыў від пірагоў і тортаў, якімі былі густа застаўлены паліцы буфета.

Я паклаў чамадан на адным са столікаў. Усе былі пустыя. Пляснуў у далоні. Ніхто не адказаў. Я зазірнуў у суседнюю залу, большую і святлейшую. Зала выходзіла шырокім акном ці лоджыяй на вядомы ўжо мне пейзаж, які у акаймаванні нішы стаяў са сваім глыбокім смуткам і пакорлівасцю, як жалобнае *memento*. На абрусах столікаў былі бачныя рэшткі нядаўняга мацунку, адкаркаваныя бутэлькі, напаўпустыя келіхі. Дзе-нідзе нават ляжалі гасцінцы, не ўзятыя персаналам. Я вярнуўся да буфета, прыглядаючыся да пірагоў і паштэтаў. Іх выгляд быў надзвычай смакавіты. Я разважаў, ці можна абслужыць

сябе самому. Наплыў нязвыклай пражэрлівасці ахапіў мяне. Асабліва спакушаў мяне адзін гатунак пясочнага пірожнага з яблычным мармеладам. Я ўжо хацеў падчапіць адно з гэтых пірожных шуфлікам, як адчуў за сабой нечыю прысутнасць. Пакаеўка ўвайшла ў бясшумных пантофлях і дакранулася да мае спіны пальцамі.

– Спадар Доктар запрашае Вас, – сказала яна, пазіраючы на свае пазногці.

Яна ішла перада мной – і, упэўненая ў магнетызме, які выклікала гульня яе клубоў, нават не паварочвалася. Яна цешылася ўзмацненнем гэтага магнетызму, рэгулюючы адлегласць нашых цел, пакуль мы міналі дзесяткі дзвярэй з нумарамі. Калідор усё цямнеў. У поўнай цемры яна мімаходзь абаперлася аб мяне.

– Тут дзверы Доктара, – шапнула яна, – уваходзьце, калі ласка.

Доктар Готард прыняў мяне стоячы пасярод пакоя. Гэта быў мужчына малага росту, шырокі ў плячах, з чорным шчаціннем.

– Мы атрымалі вашу тэлеграму яшчэ ўчора, – сказаў ён. – Выслалі на станцыю экіпаж, але Вы прыехалі іншым цягніком. На жаль, чыгуначныя зносіны не найлепшыя. Як вы пачуваецеся?

– Бацька жывы? – спытаў я, патанаючы неспакойным позіркам у яго ўсмешлівым твары.

– Жывы, безумоўна, – сказаў ён, спакойна вытрымліваючы мой страсны позірк. – Вядома ж, у межах, вызначаных сітуацыяй, – дадаў ён, змружваючы вочы. – Вы ведаеце так жа добра, як і я, што з пункту погляду Вашага дома, з перспектывы Вашай айчыны – бацька памёр. Гэта немагчыма цалкам выправіць. І гэтая смерць кідае пэўны цень на яго тутэйшае існаванне.

– А сам бацька ведае, здагадваецца? – шэптам спытаў я.

Ён патрос галавой з вялікім перакананнем.

– Не хвалойцеся, – сказаў ён прыцішаным голасам, – нашыя пацыенты не здагадваюцца, не могуць здагадацца...

– Уся штука ў тым, – дадаў ён, гатовы паказваць яе механізм на пальцах, падрыхтаваных да гэтага, – што мы адсунулі час. Мы спазняемся тут з часам на пэўны інтэрвал, велічыню якога нельга вызначыць. Справа зводзіцца да звычайнага рэлятывізму. Тут па-просту смерць бацькі яшчэ не дала вынікаў, тая смерць, якая на Вашай радзіме ўжо надыйшла.

– У такім разе, – сказаў я, – бацька памірае альбо блізкі да смерці...

– Вы мяне не разумееце, – сказаў ён тонам паблажлівага раздражнення. – Мы рэактывіруем тут мінулы час з усімі яго магчымасцямі, а значыць і з магчымасцю акрыяння.

Ён пазіраў на мяне з усмешкай, трымаючыся за бараду.

– Але цяпер Вы, напэўна, хочаце пабачыцца з бацькам. У адпаведнасці з Вашым заказам мы зарэзервалі для Вас другі ложак у пакоі бацькі. Я Вас правяду.

Калі мы выйшлі на цёмны калідор, Доктар Готард ужо размаўляў шэптам. Я заўважыў, што на ягоных нагах такія ж фетравыя пантофлі, што і ў пакаеўкі.

– Мы даем нашым пацыентам доўга высыпацца, ашчаджаем іх жыццёвую энергію. Зрэшты, яны і так не маюць тут нічога лепшага для занятку.

Перад нейкімі там дзвярыма ён затрымаўся. Прыклаў палец да вуснаў.

– Уваходзьце ціха – бацька спіць. І Вы таксама кладзіцеся. Гэта найлепшае, што Вы можаце зараз зрабіць. Да пабачэння.

– Да пабачэння, – прашаптаў я, адчуваючы, што біццё сэрца падыходзіць мне пад самае горла.

Я націснуў клямку, дзверы паддаліся самі, ухіліліся, як вусны, што безабаронна расчыняюцца ўва сне. Я ўвайшоў у пакой. Пакой быў амаль пусты, шэры і голы. На звычайным драўляным ложку пад малым акенцам ляжаў мой бацька ў багатай пасцелі і спаў. Яго глыбокае дыханне выцягвала цэлыя пласты храпу з глыбінь сну. Увесь пакой, здавалася, быў выкладзены гэтым храпам, ад падлогі да столі, але з кожным разам узнікалі новыя пазіцыі. Поўны ўзрушэння, я глядзеў на схуднелы, змучаны твар бацькі, цалкам паглынуты зараз гэтай працай храпення, твар, які ў далёкім трансэ – пакінуўшы сваю зямную абалонку – спавядаўся недзе на далёкім беразе са свайго існавання ўрачыстым вылічэннем сваіх хвілін.

Іншага ложка не было. Ад акна цягнула пранізлівым холадам. Печ не тапілі.

Падобна, тут не надта клапацяцца пра пацыентаў, думаў я. Такі хворы чалавек аддадзены на волю скразнякоў! І ніхто тут, мусіць, не прыбірае. Тоўсты слой пылу ляжаў на падлозе, пакрываў начны столік з лекамі і са шклянкай астылай кавы. На буфеце ляжаць стосы пірожных, а пацыентам даюць пустую чорную каву замест нечага спажыўнога! Але у параўнанні з дабрадзействамі адсунутага часу гэта, натуральна, дробязь.

Я павольна распрануўся і лёг у ложка бацькі. Ён не прачнуўся. Храп яго толькі, відавочна, завысока ўжо нагрувашчаны, сышоў на актаву ніжэй, адмаўляючыся ад высокага палёту сваёй дэкламацыі. Стаў нейкім прыватным храпам, для ўласнае карысці. Я захінуў бацьку ў пярыну, дбаючы пра яго, каб, наколькі магчыма, абараніць ад скразняку, што дзьмуў з акна. Неўзабаве я заснуў каля яго.

II.

Калі я прачнуўся, у пакоі быў змрок. Бацька сядзеў ужо апрануты каля стала і піў гарбату, макаючы ў ёй сухарыкі з глазурай. На ім была яшчэ новая, чорная вопратка з ангельскага сукна, якую ён справіў сабе за апошні год. Гальштук яго быў крыху нядбала завязаны.

Бачачы, што я не сплю, ён сказаў з мілай усмешкай на сваім троху бледным ад хваробы твары:

– Я вельмі ўсцешаны, што ты прыехаў, Юзэфе. Якая прыемная нечаканасць! Я пачуваюся тут так самотна. Нельга, праўда, у маёй сітуацыі скардзіцца, я прайшоў ужо і праз горшыя рэчы, і каб хацець выцягнуць *facit* з усіх пазіцый... Але няварта аб тым. Уяві сабе, мне падалі тут у самы першы дзень выдатны *filet de boeuf* з грыбочкамі. Гэта быў пякельны кавалак мяса, Юзэфе. Папярэджаю цябе вельмі моцна – калі б табе тут захацелі падаць *filet de boeuf*... Я дасюль адчуваю агонь у жываце. І дыарэя за дыарэяй... Я нічога не мог з тым зрабіць. Але я павінен сказаць табе адну навіну, – працягваў ён. – Ты не смейся, але я наняў тут памяшканне для крамы. Праўда. І я віншую сябе з

гэтай ідэяй. Нудзіўся я, ведаеш, вельмі. Ты сабе не ўяўляеш, якая нуда тут пануе. А так у мяне ёсць, прынамсі, прыемны занятак. Не ўяўляй сабе зноў жа нейкіх выгодаў. Адкуль. Значна больш сціплая крама, чымсьці наш даўні магазін. Проста буда ў параўнанні. У нашым горадзе я саромеўся бы такой палаткі, але тут, дзе мы мусілі вырачыся столькіх нашых прэтэнзій – праўда, Юзэфе?.. – Ён горка засмяўся. – І так неяк жывецца.

Мне стала няёмка. Я саромеўся збянтэжанасці бацькі, які заўважыў, што ўжыў неадпаведнае слова.

– Я бачу, ты спіш, – сказаў ён праз момант. – Паспі яшчэ трохі, а потым наведаеш мяне ў краме, добра? Уласна туды я спяшаюся, каб паглядзець, як ідзе справа. Ты і не ўяўляеш, як цяжка было з крэдытам, з якім недаверам ставяцца тут да старых купцоў, да купцоў з сур’ёзным мінулым... Памятаеш краму опытка на рынку? Вось якраз ля яе і нашая крама. Шыльды яшчэ няма, але ты і так трапіш. Памыліцца цяжка.

– Ты ідзеш без паліто? – спытаў я занепакоена.

– Мне забылі яго запакаваць – уяві сабе – я не знайшоў яго у чамадане, але яно мне зусім і не патрэбна. Гэты мяккі клімат, гэтая салодкая аура!..

– Вазьмі маё паліто, – настойваў я, – абавязкова вазьмі.

Але бацька ўжо надзяваў капялюш. Махнуў мне і выйшаў з пакоя.

Не, я ўжо не хацеў спаць. Я зусім адпачыў... і адчуваў голад. З прыемнасцю прыгадаў сабе буфет, застаўлены пірожнымі. Апранаўся, думаючы, як я дагаджу сабе разнастайнымі відамі гэтых прысмакаў. У першую чаргу я збіраўся пачаставацца пясочным пірожным з яблыкамі, не забываючы і пра цудоўны бісквіт, начынены цукатамі, які я там бачыў. Я стаў перад люстэркам, каб завязаць гальштук, але яго паверхня, як сферычная паверхня, схавала мой вобраз недзе ў глыбіні, віруючы мутнай глыбінёй. Дарэмна я рэгуляваў аддаленне, падыходзячы і адыходзячы, – са срэбнага зменлівага туману не хацеў узнікаць ніякі адбітак. Я павінен загадаць даць іншае люстэрка, падумаў я і выйшаў з пакоя.

На калідоры было зусім цёмна. Уражанне ўрачыстай цішыні ўзмацняла цьмяная газавая лямпа, што палала блакітнаватым праменьчыкам на павароце. У гэтым лабірынце дзвярэй, ніш і закуткаў мне было цяжка прыгадаць, дзе знаходзіцца ўваход да рэстарана. Выйду ў горад, падумаў я з раптоўнай рашучасцю, паем дзе-небудзь у горадзе. Адшукаю там, напэўна, якую добрую кавярню.

На мяне падзьмула за брамай цяжкім, вільготным і салодкім паветрам гэтага асаблівага клімату. Хранічная шэрасць ауры зышла яшчэ на некалькі адценняў глыбей. Гэта быў дзень, бачны якбы праз жалобную тканіну.

Я не мог насыціць вачэй аксамітнай, сакавітай чорнасцю найцямнейшых партый, гамай згаслых шэрасцей плюшавых попелаў, што прабягала пасажамі заглушаных тонаў, зламаных дроселем клавіша – гэты накіюрн пейзажу. Багатае і зморшчанае паветра ляпала мне па твары мяккім палотнішчам. Яно мела ў сабе бясколерную слодыч адстаялай дажджавой вады.

Зноў гэты зваротны сам у сябе шум чорных лясоў, глухія акорды, што ўзбуралі прастору па-за шкалой чутнасці! Я быў на заднім дзядзінцы Санаторыя. Агледзеў высокія мury флігеля галоўнага будынку, заламанага ў

выглядзе падковы. Усе вокны былі зачынены чорнымі аканіцамі. Санаторый моцна спаў. Я мінуў браму з жалезным штыкетнікам. Каля яе стаяла будка сабакі – незвычайных памераў – пакінутая. Зноў паглынуў мяне і прытуліў чорны лес, у цемрадзі якога я ішоў навобмацак, нібы з заплюшчанымі вачыма, па ціхай хвой. Калі троху развіднела, паміж дрэвамі прамалаяваліся абрысы дамоў. Яшчэ некалькі крокаў, і я апынуўся на шырокім гарадскім пляцы.

Дзіўнае, зманлівае падабенства да рынку нашага роднага горада! Якія падобныя, насамрэч, усе рынкі на свеце! Амаль тыя самыя дамы і крамы!

Тратуары былі амаль пустыя. Жалобны і позні напаўзолак сыпаўся з неба ў неакрэсленай шэрасці. Я з лёгкасцю чытаў усе афішы і шыльды, але тым не менш не здзівіўся б, калі б мне казалі, што гэта глыбокая ноч! Толькі некаторыя крамы былі адчынены. У іншых жалюзі былі напаўспушчаны, іх паспешліва зачынялі. Пругкае і пышнае паветра, паветра чароўнае і багатае, паглынала месцамі частку краявіду, змывала, як мокрай губкай, пару дамоў, ліхтароў, кавалак шыльды. Часам было цяжка ўзняць павекі, якія ападалі праз дзіўнае нядбальства ці санлівасць. Я пачаў шукаць краму опытка, пра якога ўзгадваў мой бацька. Ён казаў пра гэта, як пра нешта вядомае мне, нібы абапіраўся на маё веданне тутэйшых стасункаў. Хіба ён не ведаў, што я быў тут упершыню? Без сумнення, у яго галаве блыталася. Але чаго ж можна было чакаць ад бацькі толькі напаўрэчаіснага, які жыве жыццём такім умоўным, рэальным, такім абмежаваным! Цяжка затойваць, што трэба было шмат добрай волі, каб прызнаць яму пэўны род экзістэнцыі. Гэта быў варты шкадавання сурагат жыцця, залежны ад паўсюднай паблажлівасці, ад гэтага “consensus omnium”, з якога ён чэрпаў свае кволяы сокі. Было зразумела, што толькі дзякуючы салідарнаму глядзенню скрозь пальцы, зборнаму прымружванню вачэй на відавочныя і рэзкія недамаганні такога стану рэчаў гэты варты жалю выгляд жыцця мог на хвіліну ўтрымацца ў тканцы рэчаіснасці. Самая лёгкая апазіцыя магла яго захістаць, самы слабы подзьмух скептыцызму зваліць. Ці мог Санаторый Доктара Готарда забяспечыць гэтую цяплічную атмасферу жыццёвай памяркоўнасці, абараніць ад халодных подзьмухаў цвярозасці і крытыцызму? Трэба было здзіўляцца, што пры гэтым пагарджальным, пад знакам пыталніка, стане бацька здолеў яшчэ захаваць такую добрую паставу.

Я ўзрадаваўся, убачыўшы вітрыну кавярні, запоўненую бабкамі і тартамі. Мой апетыт ажыў. Я адчыніў шклянныя дзверы з таблічкай “марожанае” і ўвайшоў у цёмную краму. Там пахла кавай і ваніллю. З глыбіні skleпу выйшла дзяўчына, з тварам, схаваным змрокам, і прыняла заказ. Нарэшце, праз столькі часу, я мог раз наесціся ўволю выдатных пончыкаў, якія я макаў у каву. У цемры, акаймаваны віруючымі арабескамі змроку, я паглынаў усё новыя і новыя пірожныя, адчуваючы, як віраванне цемры ўціскаецца пад мае павекі, паціху апаноўвае маё нутро цёплым пульсаваннем, мільёнавым роём далікатных дотыкаў. Урэшце ўжо толькі простакутнік акна свяціў шэрай плямай у поўнай цемры. Я дарэмна стукаў лыжачкай па паверхні стала. Ніхто не з’явіўся, каб прыняць плату за ежу. Я пакінуў срэбную манету на сталі і выйшаў на вуліцу. У кнігарні непадалёк яшчэ свяціла. Прыказчыкі былі занятыя размеркаваннем кніг. Я спытаў іх пра краму бацькі.

– Гэта якраз другая крама каля нас, – патлумачылі мне.

Паслужлівы хлопец нават падбег да дзвярэй, каб паказаць. Партал быў шклянны, вітрына не падрыхтаваная, яе заслалі шэрай паперай. Яшчэ ад дзвярэй я са здзіўленнем заўважыў, што ў краме было поўна пакупнікоў. Мой бацька стаяў за прыталкай і лічыў, увесь час слінячы аловак, пазіцыі доўгага рахунку. Спадар, для якога быў падрыхтаваны той рахунак, схілены над прылаўкам, пасоўваў указальным пальцам за кожнай лічбай, лічачы напайголас. Рэшта гасцей прыглядалася моўчкі. Мой бацька кінуў на мяне позірк з-пад акулераў і сказаў, прытрымліваючы пазіцыю, на якой затрымаўся:

– Тут для цябе ёсць нейкі ліст, ляжыць на стале паміж папер, – і зноў паглыбіўся ў падлікі.

Прыказчыкі тымчасам адкладвалі купленыя тавары, заварочвалі іх у паперу, абвязвалі вярочкамі. Паліцы толькі часткова былі запоўнены сукном. Большая частка была яшчэ пустая.

– Чаму ты не сядзеш? – спытаў я ціха, увайшоўшы за прыталку. – Ты зусім не клапацішся пра сябе, хаця і так хворы.

Ён забараняльна ўзняў далонь, як быццам аддаляў мае пярэчанні, і не пераставаў лічыць. Выгляд яго быў вельмі мізэрны. Не падлягала сумненню, што толькі штучнае ўзбуджэнне, гарачкавая дзейнасць падтрымлівае яго сілы, аддаляе хвіліны канчатковага заламання.

Я пашукаў на стале. Гэта быў хутчэй пакет, чымсьці ліст. Некалькі дзён таму я пісаў у кнігарню наконт адной парнаграфічнай кнігі, і вось мне яе пасылалі сюды, ужо знайшлі мой адрас, а дакладней адрас бацькі, які ледзьве адчыніў сабе краму, без шыльды і фірмы. Сапраўды здзіўляльная арганізацыя пошуку, вартая захаплення спрытнасць! І гэтая нязвычайная паспешлівасць!

– Ты можаш пачытаць сабе за задняй прыталкай, – сказаў бацька, дасылаючы мне незадаволены позірк, – бачыш сам, што тут няма месца.

Там было яшчэ пуста. Праз шклянныя дзверы трапляла туды крыху святла з крамы. На сценах віселі пальто прыказчыкаў. Я разгарнуў ліст і пачаў чытаць у слабым святле, што ішло ад дзвярэй.

Мне паведамлялі, што патрэбнай кнігі на складзе, на жаль, няма. Пачаліся яе пошукі, але не папярэдзваючы выніку, фірма дазваляе сабе даслаць мне тымчасам, без абавязкаў, адну рэч, якая амаль несумненна выкліча маю зацікаўленасць. Пасля гэтага ішло мудрагелістае апісанне складанага астранамічнага рэфрактара, з вялікай светлавой сілай і разнастайнымі добрымі рысамі. Зацікаўлены, я вынуў з канверта гэты інструмент, зроблены з чорнай цыраты альбо мулкага палатна, складзенага ў плоскі гармонік. Я заўсёды адчуваў слабасць да тэлескопаў. Пачаў шматразова раскладваць складаную абалонку інструмента. Прымацаваны тонкімі пружынамі, ён разгортваўся пад маімі рукамі ў вялізны мех тэлескопа, што выцягваў сваю пустую буды на даўжыню ўсяго пакоя, лабірынт чорных камораў, доўгі комплекс камер–абскур, усунутых адна ў адну да паловы. Гэта было штосьці накшталт доўгага аўтамабіля з лакавага палатна, нейкі тэатральны рэквізыт, што імітуе ў лёгкім матэрыяле паперы і мулкім ціку масіўнасць рэчаіснасці. Я зірнуў у лінзу акулера і ўбачыў у глыбіні ледзьве прыкметныя абрысы фасаду Санаторыя. Зацікаўлены, я ўсунуўся глыбей у заднюю камору апарата. Я сачыў цяпер у полі

бачання падзорнай трубы за пакаеўкай, што ішла палатняным калідорам Санаторыя з падносам у руцэ. Яна азірнула і ўсміхнулася. “Хіба яна мяне бачыць?” – падумаў я. Непераадольная санлівасць засланяла мае вочы туманам. Я сядзеў ў задняй каморы падзорнай трубы нібы ў кабiне аўтамабіля. Лёгкі рух рычага, і вось апарат пачынае шалясцець як папяровы матыль, і я адчуваю, як ён рухаецца разам са мной і паварочвае да дзвярэй.

Як вялікі чорны вусень, падзорная труба выехала да асветленай крамы – шматчленнае цела, вялізарны папяровы прусак з імітацыяй двух ліхтароў наперадзе. Пакупнікі схлупіліся, адступаючы перад гэтым сляпым папяровым цмокам, прыказчыкі расчынілі дзверы на вуліцу, і я выехаў паволі на гэтым папяровым аўтамабілі, сярод шэрагу кліентаў, што праважалі абуранымі позіркамі гэты, па сутнасці, скандальны выезд.

III.

Так ідзе жыццё ў гэтым горадзе, плыве час. Большую частку дня тут высыпаюцца, і не толькі ў ложку. Не, на гэты конт тут ніхто не пераборлівы. У кожным месцы і ў любы час чалавек тут гатовы даць сабе салодка падрамаць. Пры рэстаранным століку, абапершыся на яго галавой, у брычцы, ды нават стоячы па дарозе, у ценю якога-небудзь дома, да якога зойдуць на хвіліну, каб паддасціся на момант непераадольнай патрэбе сну.

Прачынаючыся, яшчэ сонныя і хісткія, мы працягваем перарваную размову, або цяжкую дарогу, коцім наперад складаную справу без пачатку і канца. У выніку непрыкметна губляюцца цэлыя інтэрвалы часу, мы страчваем кантроль над працягласцю дня і нарэшце перастаем на ім настойваць, без шкадавання адмаўляемся ад шкiлету неперарванай храналогіі, да пільнага надзору якой мы прывыклі калісьці – праз кепскую звычку і клапатлівую штодзённую дысцыпліну. Мы даўно адкінулі гэтую нястомную гатоўнасць складаць рахунак прабытага часу, гэтую скрупулёзнасць у вылічванні аж да граша выкарыстаных гадзін – гонар і пыху нашай эканомікі. Ад тых першасных цнот, у якіх мы не ведалі калісьці сумнення ці памылковасці, – мы даўно адмовіліся.

Хай некалькі прыкладаў паслужаць ілюстрацыяй да гэтага стану рэчаў. У нейкі час дня або ночы – ледзьве бачны нюанс неба адрознівае гэтыя часткі сутак – я прачынаюся ля балюстрады мастка, што вядзе да Санаторыя. Змрок. Я быў вымушаны, змораны сном, доўга, непрытомна блукаць па горадзе, пакуль не дацягнуўся, смяротна стомлены, да гэтага мастка. Не магу сказаць, ці спадарожнічаў мне тады ўвесь час Доктар Готард, які стаіць цяпер перада мной, заканчваючы нейкае доўгае разважанне падвядзеннем канчатковых вынікаў. Захоплены ўласным красамоўствам, ён нават бярэ мяне пад руку і цягне за сабой. Я іду з ім, і яшчэ да таго, як мы перайшлі грукаючыя дошкі мастка, я зноў засынаю. Праз змружаныя павекі я невыразна бачу дакладныя рухі Доктара, усмешку ў глыбіні яго чорнай барады і надарэмна стараюся спасцігнуць гэты лагічны прыём, гэты канчатковы козыр, якім на вяршыні сваёй аргументацыі, становячыся нерухома і разводзячы рукі, ён трыумфуе. Я не ведаю, як доўга мы яшчэ ідзем так побач, паглыбленыя ў размове, поўнай

непаразуме́нняў, калі ў нейкі момант я канчаткова прачынаюся, Доктара Готарда ўжо няма, зусім сцямнела, але гэта толькі таму, што я змружыў вочы. Расплюшчваю іх – і я ў ложку, у маім пакоі, да якога трапіў невядома якім чынам.

Яшчэ больш выразны прыклад:

Я ўваходжу ў час абеду ў гарадскі рэстаран, у бязладны шум і мітусню едакоў. І каго ж я сустракаю тут, пасярод, залы перад сталом, што гнецца ад страў? Бацьку.

Усе вочы звернуты да яго, а ён, з бліскучай брыльянтавай шпількай, нязвыкла ажыўлены, разлагоджаны да экстазу, хіліцца з афектацыяй ва ўсе бакі ў шчырай размове са ўсёй залай адразу. Са штучнай бравурай, на якую я не магу глядзець без самага моцнага непакую, ён увесь час заказвае новыя стравы, якія нагрувашчваюцца стосамі на стале. З любатой ён грувасціць іх вакол сябе, хаця не справіўся яшчэ і з першым блюдам. Чмякаючы языком, жуючы і гаворачы адначасова, ён стварае рухамі, мімікай выгляд найвышэйшага задавальнення гэтай гутаркай, вядзе абагаўляльным позіткам за спадаром Адасем, афіцыянтам, якому з закаханай усмешкай ён кідае ўсё новыя і новыя заказы. І калі афіцыянт, махаючы сурвэткай, бяжыць іх выконваць, бацька апеллюе умольным рухам да ўсіх, бярэ ўсіх сведкамі непераадольных чараў гэтага Ганімеда.

– Неацэнены хлопец, – крычыць ён з кепскай усмешкай, мружаючы вочы, – анельскі хлопчык! Прызнайце, спадарства, што ён ачаравальны!

Я выходжу з залы поўны нясмаку, не заўважаны бацькам. Калі б ён быў наўмысна выстаўлены для рэкламы кіраўніцтвам гатэля для задзёру гасцей, ён не мог бы больш правакацыйна і дэманстратыўна сябе паводзіць. З галавой, затуманенай санлівасцю, я, хістаючыся, накіроўваюся да дому. На хвіліну абапіраю галаву аб паштовую скрынку і раблю сабе кароткую сіесту. Урэшце, намацваю ў цемрадзі браму Санаторыя і ўваходжу. У пакоі цёмна. Паварочваю кантакт, але электрычнасць не функцыянуе. Ад акна дзьме холадам. Ложак скрыпіць у цемры. Бацька ўзнямае з-над пасцелі галаву і кажа:

– Ах, Юзэфе, Юзэфе! Я ляжу тут ужо два дні без ніякай апекі, званкі перарваны, ніхто да мяне не зазірае, а ўласны сын мяне пакідае, цяжкахворага чалавека, і ўпадае за дзяўчынамі па горадзе. Паглядзі, як у мяне сэрца б’ецца.

Як гэта сумясціць? Бацька сядзіць у рэстаране, ахоплены нездаровай амбіцыяй пражэрлівасці, ці ляжыць у сваім пакоі цяжка хворы? Ці можа ў мяне два бацькі? Нічога падобнага. Ва ўсім вінаваты хуткі распад часу, за якім няма надзору нястомнай пільнасці.

Мы ўсе ведаем, што гэтая недысцыплінаваная стыхія толькі ў крайнім выпадку трымаецца ў пэўных рамках, дзякуючы нястомнай управе, дбайлівай клапацілівасці, стараннай рэгуляцыі і карэкцыі яго выбрыкаў. Пазбаўлены гэтай апекі, яна тут жа схіляецца да праступкаў, да дзікай аберацыі, да бясформеннага блазнавання, вырабляе мноства фокусаў. Усё выразней вымалёўваецца інкангруэнцыя нашых індывідуальных часаў. Час майго бацькі і мой уласны час ужо адзін да аднаго не дапасоўваліся.

Кажучы ў дужках, папрок у разбэшчанасці, зроблены мне бацькам, з’яўляецца беспадстаўнай інсінуацыяй. Я не наблізіўся тут яшчэ да ніводнае

дзяўчыны. Хістаючыся, як п'яны, ад аднаго сна да іншага, я ледзь звяртаю ўвагу ў больш цвярозых хвіліны на тутэйшы прыгожы пол.

Зрэшты, хранічны змрок на вуліцах не дазваляе нават дакладна адрозніваць твары. Адзінае, што я здолеў заўважыць, як малады чалавек, які мае на гэтым полі якія-ніякія інтарэсы, – гэта асаблівая хада дзяўчын.

Гэта хада па няўмольна простаі лініі, якая не лічыцца ні з якімі перашкодамі, паслухмяная толькі нейкаму ўнутранаму рытму, нейкаму закону, якія яны адмотваюць як з клубка ў нітку прасталінейнага троту, поўнага ахайнасці і адмеранай грацыі.

Кожная носіць у сабе нейкае іншае, індывідуальнае правіла, як накручаную спружынку.

Калі яны так ідуць проста наперад сябе і ўзіраюцца ў гэтае правіла, поўныя сканцэнтраванасці і сур'езнасці, здаецца, што іх турбуе толькі адзін клопат, абы не згубіць нічога з яго, не памыліцца ў цяжкім правіле, не збочыць ад яго на міліметр. І тады становіцца зразумела, што тое, што яны з такой уважлівасцю і хваляваннем нясуць перад сабой, не з'яўляецца нічым іншым, як нейкай ідэе фіхе уласнай дасканаласці, якая праз моц іх пераканання становіцца амаль рэчаіснасцю. Гэта нейкая антыцыпацыя, прынятая на ўласную рызыку, без ніякай парукі, нетыкальны догмат, вынесены па-над усялякае сумненне.

Якіх недахопаў і заган, якіх кірпачных ці сплюснутых носікаў, рабаціння і прышчэй не праносяць з бравурай пад сцягам гэтай фікцыі! Няма такой брыдоты і пасрэднасці, якой бы ўзлёт гэтай веры не схапіў з сабой у гэтае фікцыйнае неба дасканаласці.

Пад эгідай гэтае веры цела выразна прыгажэе, а ногі, фігурныя і эластычныя ногі, у беззаганым абутку, прамаўляюць сваёй хадой, сквапна экспліцыруюць зменлівым, бліскучым маналагам крокаў багацтва гэтай ідэі, аб якоў схаваны твар праз гонар маўчыць. Рукі яны трымаюць у кішэнях сваіх кароткіх, абцягнутых жакецікаў. У кавярні і ў тэатры яны закладваюць ногі, не схаваныя да кален, і выразна імі маўчаць. Вось толькі крыху пра адну з асаблівасцяў горада. Я казаў ужо пра чорную тутэйшую флору. Варта згадаць яшчэ пра адзін гатунак чорнай папараці, вялізныя пукі якой аздабляюць гаршчкі ў кожнай тутэйшай кватэры і ў кожным гарамадскім будынку. Гэта амаль жалобны сімвал, пахавальны герб гэтага горада.

IV.

Стасункі ў Санаторыі з кожным днём становяцца ўсё больш нязноснымі. Цяжка адмаўляць, што мы проста трапілі ў пастку. З хвіліны майго прыезду, калі быў зроблены хоць нейкі выгляд гасціннай клапатлівасці, кіраўніцтва Санаторыя не бярэ на сябе клопату, каб пакінуць нам хоць ілюзіі апекі. Мы проста аддадзены на сябе саміх. Ніхто не турбуецца пра нашыя патрэбы. Я даўно заўважыў, што правяды электрычных званкоў перарываюцца адразу за дзвярыма і нікуды не ідуць. Персаналу не бачна. Калідоры патанаюць дзень і ноч у цемры і цішы. Я перакананы, што мы адзіныя кліенты ў гэтым Санаторыі і што таямнічыя і стрыманыя міны, з якімі пакаёўка зачыняе дзверы пакояў, уваходзячы або выходзячы, з'яўляюцца звычайнай містыфікацыяй.

Часам у мяне ўзнікае жаданне шырока адчыніць па чарзе усе дзверы і пакінуць іх наскрозь адчыненымі, каб выкрыць гэтую гнюсную інтрыгу, у якую нас уплялі.

Але я не цалкам упэўнены наконт маіх падазрэнняў. Часам позна ўначы я бачу, як Доктар Готард у калідоры спяшаецца некуды ў белым аперацыйным халаце, са шпрыцом клізмы ў руцэ, а наперадзе пакаёўка. Цяжка яго тады затрымаць у спешцы і прыперці да сцяны рашучым пытаннем.

Калі б не рэстаран ды кавярня ў горадзе, можна было б памерці з голаду. Я дагэтуль не змог дапрасіцца другога ложка. Пра свежую пасцель гутарка і не ідзе. Трэба прызнаць, што паўсюднае распушчанаць у культурных звычаяў не абмінула і нас саміх.

Легчы на ложках у ботах і вопратцы было для мяне заўсёды, як для чалавека цывілізаванага, рэччу проста неверагоднай. А цяпер я прыходжу позна дамоў, п'яны ад санлівасці, у пакоі паўзмрок, фіранкі ля акна ўздываюцца ад халоднага павеву. Непрытомны, я падаю на ложак і закопваюся ў пярынах. Сплю так усе нерэгулярныя прасторы часу, дні або тыдні, вандруючы па пустых краявідах сну, пастаянна на стромкіх гасцінцах рэспірацыі, то з'язджаючы лёгка і эластычна з пахілых схілаў, то зноў успінаючыся з цяжкасцю на абрывістую сцяну храпу. Дабраўшыся да вяршыні, ахопліваю позіркам вялізныя кругаглядны гэтае скалістае і глухое пустыні сну. У нейкі час, у невядомым пункце, дзесьці на раптоўным павароце храпу я прачынаюся нападпрытомны і адчуваю ў нагах цела бацькі. Ён ляжыць там, скруціўшыся ў клубок, малы, як кацяня. Я зноў засынаю з адчыненым ротам, і ўся вялізная панарама горнага краявіду пасоўваецца міма мяне хвалямі і велічна.

У краме бацька разгортвае поўную ажыўлення дзейнасць, робіць угоды, напружвае ўсё сваё красамойства для пераканання кліентаў. Шчокі яго ружовыя ад ажыўлення, вочы блішчаць. У Санаторыі ён ляжыць цяжка хворы, як у апошнія тыдні дома. Цяжка затойваць, што працэс хуткім крокам ідзе да фатальнага канца. Слабым голасам ён кажа мне:

– Ты павінен часцей заходзіць ў краму, Юзэфе. Прыказчыкі абкрадваюць нас. Ты ж бачыш, што я ўжо не магу справіцца з заданнем. Ляжу тут тыднямі хворы, а крама марнуецца, аддадзеная на ласку лёсу. Ці не прыходзіла якая пошта з дому?

Я пачынаю шкадаваць аб усёй гэтае імпрэзе. Цяжка назваць удалым, што мы, падманутыя гучнай рэкламай, даслалі сюды бацьку. Адсунуты час... на самай справе, гэта прыгожа гучыць, але чым аказваецца насамрэч? Ці атрымліваем мы тут поўнаўартасны, сумленны час, час, які пахне навінай і фарбай? Зусім наадварот. Гэта дашчэнтну выкарастаны, зношаны людзьмі час, час працёрты і прадзіраўлены ў многіх месцах, празрысты як сіта.

Нічога дзіўнага, бо ж гэта час, якім нібы ванітавалі, – зразумейце мяне правільна – час з другой рукі. Злітуйся, Божа!..

І прытым уся гэтая няправільная маніпуляцыя з часам. Гэтыя ганебныя інтрыгі, калі падкрадваюцца ззаду, каб зазірнуць у яго механізм, рызыкаўна набліжаюцца да яго далікатных таямніц! Калі-нікалі хочацца ўдарыць у стол і закрычаць ва ўвесь голас:

– Хопіць, прэч ад часу, час недатыкальны, час нельга правакаваць! Ці ж недастаткова вам прасторы? Прастора для чалавека, у прасторы вы можаце гарэзаваць колькі заўгодна, куляцца, пераварочвацца, скакаць з зоркі на зорку. Але на ласку боскую, не чапайце часу!

З іншага боку, ці можна патрабаваць ад мяне, каб я сам выказаў незадавальненне Доктару Готарду? Якая б ні была гэтая няшчасная экзістэнцыя бацькі, але ж я бачу яго так ці інакш, я з ім разам, размаўляю з ім... Уласна, я павінен бясконца дзякаваць Доктару Готарду.

Я некалькі разоў хацеў шчыра з ім паразмаўляць. Але Доктар Готард няўлоўны.

– Толькі што ён пайшоў да рэстараннай залы, – паведамляе мне пакаёўка.

Накіроўваюся туды, калі яна мяне даганяе, каб сказаць, што памылілася, Доктар Готард у аперацыйнай зале. Я спяшаюся на першы паверх, здзіўляючыся, якія аперацыі могуць тут праводзіцца, уваходжу ў пакой, і насамрэч мне загадваюць чакаць. Доктар Готард выйдзе праз хвіліну, якраз скончыў аперацыю, мае рукі. Я амаль бачу яго, маленькага, які ідзе вялікімі крокамі, у шырокім плашчы, спяшаецца праз шэраг шпітальных залаў. І што ж выяўляецца праз момант? Доктара Готарда тут зусім не было, шмат гадоў не праводзілі тут ніякіх аперацый. Доктар Готард спіць у сваім пакоі, а ягоная чорная барада тырчыць задзёртая ў паветры. Пакой запаўняецца храпам, як клубамі хмар, якія растуць, награвашчваюцца, узнімаюць на сабе Доктара Готарда разам з ложкам, усё вышэй і вышэй – вялікае паэтычнае ўшэсце на хвалях храпу і ўзнятай пасцелі.

Адбываюцца тут яшчэ больш дзіўныя рэчы, рэчы, якія я затойваю перад самім сабой, рэчы фантастычныя дарэшты сваёй абсурднасцю. Колькі разоў я ні выходжу з пакоя, мне здаецца, што нехта хутка аддаляецца ад дзвярэй і звярочвае ў бакавы калідор. Альбо нехта ідзе перада мной не паварочваючыся. Гэта не медсястра. Я ведаю, хто гэта!

– Мама! – крычу я дрыжачым ад узрушэння голасам, і маці паварочвае галаву і глядзіць на мяне хвіліну з умольнай усмешкай.

Дзе ж я? Што тут адбываецца? У якую пастку я трапіў?

V.

Не ведаю, ці гэта ўплыў позняй пары года, але дні ўбіраюць усё больш фарбы, азмрочваюцца і цягнуць. Так, нібы ты глядзіш на свет праз зусім чорныя акуляры.

Увесь краявід нібы дно вялізнага акварыума – з бледнага атраманту. Дрэвы, людзі і дамы зліваюцца ў чорныя постаці, якія хвалююцца, як падводныя расліны на фоне гэтай атрамантавай глыбіні.

Недалёка ад Санаторыя раіцца ад чорных сабак. Розных памераў і формы, прабягаюць яны нізка ў змроку ўсе дарогі і сцежкі, уцягнутыя ў свае сабачыя справы, ціхія, поўныя напружання і ўвагі.

Пралятаюць па два, па тры з выцягнутымі пільнымі шыямі, вушы востра настаўленыя, з жалобным тонам ціхага скуголення, якое мімаволі выдзіраецца з гартані, сігналізуючы найвышэйшае абурэнне. Запрэжаныя ў свае справы,

поўныя спешкі, яны заўсёды ў дарозе, заўсёды паглынуты незразумелай мэтай – ледзь звяртаюць увагу на прахожага. Часам толькі лыпнуць на яго вачыма ў лёце, і тады з гэтага чорнага і мудрага касавурання вытарэшчваецца шаленства, якое затарможвае у сваіх памкненнях толькі недахоп часу. Часам нават, даючы перадых сваёй злосці, падбягаюць яны да нагі, са схіленай галавой і з вуркатам, які не варожыць нічога добрага, але толькі для таго, каб на палове шляху адмовіцца ад намеру і паляцець далей у вялікіх сабачых скоках.

На гэтую чуму сабак няма рады, але навошта, да д’ябла, кіраўніцтва Санаторыя трымае на ланцугу велізарную аўчарку, страшэнную бестыю, сапраўднага ваўкалака проста дэманічнай дзікасці?

Мурашкі прабягаюць па мне штораз, калі я праходжу каля яго будкі, ля якой стаіць ён, застылы на кароткім ланцугу, з грозным дзікім каўняром кудлаў вакол галавы, вусаты, шчаціністы і барадаты, з механізмам магутнай пашчы, поўнай іклаў. Ён не брэша зусім, толькі дзікі твар яго становіцца яшчэ больш страхотны, калі ён бачыць чалавека; рысы дранцеваюць, ператвараюцца ў выраз бяздоннага шаленства, і ён, уздымаючы паволі страшную пысу, заходзіцца ў ціхай канвульсіі зусім нізкім, страсным, народжаным у глыбінях нянавісці выццём, у якім гучыць шкадаванне і распач бяссілля.

Мой бацька абыякава праходзіць каля гэтай бестыі, калі мы разам выходзім з Санаторыя. Што ж да мяне, то мяне кожны раз скаланае гэтая стыхійная маніфестацыя бяссільнай нянавісці. Я цяпер на дзве галавы вышэйшы за бацьку, які, малы і худы, перабірае побач са мной сваімі дробнымі старэчымі нагамі.

Падыходзячы да рынка, мы бачым нязвыклы рух. Натоўпы людзей прабягаюць па вуліцах. Да нас даходзяць непраўдападобныя весткі пра нашэсце варожай арміі ў горад.

Сярод усеабдымнага замяшання людзі расказваюць адзін аднаму трывожныя і супярэчлівыя навіны. Цяжка гэта зразумець. Вайна, якой не папярэднічалі дыпламатычныя крокі? Вайна сярод шчаслівага спакою, не парушанага ніякім канфліктам? Вайна з кім і за што? Нас інфармуюць, што ўмяшальніцтва варожай арміі асмеліла партыю незадаволеных у гэтым горадзе, якія запаланілі вуліцы са зброяй у руках, тэрарызуючы мірных насельнікаў. Мы на самай справе ўбачылі групу гэтых тэрарыстаў, у чорных цывільных вопратках, з белымі рамянямі, скрыжаванымі на грудзях, што ішлі моўчкі, са схіленымі карабінамі. Натоўп адступаў перад імі, хлупіўся на тратуары, а яны ішлі, дасылаючы з-пад цыліндраў іранічныя цёмныя позіркі, у якіх малявалася пачуццё перавагі, бляск злоснай забавы і нейкае незразумелае морганне, як быццам яны стрымлівалі пырскі смеху, што выкрывалі ўсю гэтую містыфікацыю. Некаторых з іх пазнаюць у натоўпе, але вясёлы вокрык душыцца пад пагрозай схіленых руляў. Яны мінаюць нас, не зачэпіўшы нікога. Зноў усе вуліцы пераліваюцца трывожным, панура маўклівым натоўпам. Глухі шум плыве над горадам. Здаецца, што здалёк чуваць грукат артылерыі.

– Я павінен дабрацца да крамы, – кажа бацька бледны, але рашучы. – Ты можаш не спадарожнічаць мне; ты будзеш мне толькі перашкаджаць, – дадае ён, – вяртайся ў Санаторый.

Голас баязлівасці раіць мне быць паслухмяным.

Я бачу, як бацька ўціскаецца ў шчыльную сцяну натоўпу, і я губляю яго з вачэй.

Бакавымі вулачкамі я пракрадваюся ў спешцы ў верхнюю частку горада. Я ўсведамляю, што на гэтых стромкіх дарогах мне ўдасца абысці паўколам цэнтр горада, замкнёны людскім натоўпам.

Там, у верхняй частцы горада, натоўп быў радзейшы і урэшце зусім знік. Я спакойна ішоў пустымі вуліцамі да гарадскога парку. Там паліліся ліхтары цёмным блакітнаватым праменьчыкам, як жалобныя асфадэліі. Кожная была абкружана роем хрушчоў, цяжкіх як кулі, якіх несла наўскоць бакавым лётам вібруючых крыльцаў. Некаторыя, упаўшы, бездапаможна караскаліся па пяску, з выпуклай спінай, сагнутыя цвёрдымі пакрывамі, пад якія яны спрабавалі скласці распасцёртыя далікатныя абалонкі крыльцаў. Па газонах і сцежках шпацыравалі прахожыя, паглынутыя бесклапотнымі размовамі. Апошнім часам дрэвы звешваюцца над падворкамі дамоў, што ляжаць нізка і прыпертыя да паркавага муру. Я блукаў уздоўж таго муру, які з майго боку ледзьве даходзіць да грудзей, а звонку ападае да ўзроўня падворка. У адным месцы паміж падворкамі была рампа з утаптанай зямлі, аж да вышыні мура. Я з лёгкасцю пераскочыў бар'ер і па гэтай вузкай грэблі праціснуўся паміж схлупленымі забудовамі дамоў на вуліцу. Мае разлікі, што абапіраліся на выдатную прасторавую інтуіцыю, былі трапныя. Я знаходзіўся амаль насупраць будынку Санаторыя, флігель якога бялее невыразна ў чорнай аправе дрэў. Я ўваходжу, як звычайна, ззаду, праз падворак, праз браму ў жалезнай агароджы і ўжо бачу здалёк сабаку на ягоным пасту. Як заўсёды, мяне бяруць дрыжкікі агіды, калі я бачу яго. Я хачу абмінуць яго як мага хутчэй, каб не чуць таго, народжанага ў глыбіні сэрца стогну нянавісці, калі на мой жах, не верачы ўласным вачам, я бачу, як ён аддаляецца ў падскоках ад будкі, не прывязаны, і бяжыць па падворку з глухім, нібы з бочкі, брэхам, хочачы адцяць мне адступленне.

Здранцвелы ад пагрозы, я адступаю ў процілеглы, самы далёкі кут падворка і, інстынктыўна шукаючы якога-небудзь сховішча, хаваюся ў малой альтанцы, што стаіць там, добра разумеючы дарэмнасць маіх намаганняў. Кудлатая бестыя набліжаецца ў падскоках, і вось ягоная пыса ўжо каля ўваходу ў альтанку і замыкае мяне ў пастцы. Ледзьве жывы ад страху, я здагадваюся, што ён на ўсю даўжыню расцягнуў ланцуг, які валачыў за сабой праз падворак, і што толькі альтанка па-за дасягальнасцю яго зубоў. Змучаны, знясілены пагрозай, я ледзь адчуваю нейкую палёжку. Хістаючыся на нагах, амаль у непрытомнасці, я ўзнімаю вочы. Я ніколі не бачыў яго так блізка, і толькі цяпер падае заслona з маіх вачэй. Наколькі вялікая сіла прадузятасці! Наколькі магутная сугестыя страху! Якая слепата! Гэта ж быў чалавек! Чалавек на ланцугу, якога спрошчана, метафарычна, я незразумелым чынам прымаў за сабаку. Не зразумейце мяне кепска. Гэта быў сабака – безумоўна, але ў чалавечай абалонцы. Сабачая якасць – якасць ўнутраная, і можа праяўляцца аднолькава добра і ў чалавечай, і звярынай постаці. Той, што стаяў перада мной у адтуліне альтанкі, з крыху выстаўленай пашчай, са ўсімі зубамі, вышчаранымі ў страшным вурчэнні, – быў мужчынам сярэдняга росту, з чорным шчаціннем. Твар жоўты, касцісты, вочы чорныя, злыя і нешчаслівыя. Мяркуючы па вопратцы, па цывілізаванай форме барады – яго можна было б прыняць за

інтэлігента, за вучонага. Гэта мог бы быць старэйшы няўдалы брат Доктара Готарда. Але гэта было зманлівае ўражанне. Яго вялікія, запэцканыя ў клеі рукі, дзве брутальныя і цынічныя барозны вакол носа, што губляліся ў барадзе, гарызантальныя ардынарныя зморшчкі на нізкім ілбе хутка развейвалі тое першае ўражанне. Гэта быў хутчэй пераплётчык, крыкун, моўца на мітынгі і партыйнік – чалавек гвалту, цёмных выбуховых страсцей. І ўласна там, ў гэтых безданьнях страсці, у гэтым канвульсіўным напружанні ўсіх фібраў, у гэтай вар’яцкай фурыі, што ў шаленстве чакае канца скіраванага да яго кія, – быў ён стапрацэнтным сабакам.

Калі б я пералез праз задні бар’ер альтанкі, думаю я, я бы поўнасьцю сышоў з дасяжнасці яго шаленства і мог бы бакавой сцэжкай дайсці да брамы Санаторыя. Я перакідваю ўжо ногі праз парэнчы, калі раптам затрымліваюся на палове шляху. Я адчуваю, што было б занадта жорстка проста адысці, пакінуць яго так, з яго бездапаможным шаленствам, што выйшла за ўсе межы. Я ўяўляю сабе яго страшнае расчараванне, нечалавечы боль, калі б ён пабачыў, як я выходжу з пасткі, аддаляюся раз і назаўсёды. Я застаюся. Падыходжу да яго і кажу натуральным, спакойным голасам.

– Супакойцеся, я адчаплю вас.

На гэта яго твар, пасечаны сутаргамі, узбуджаны вібрацыяй вурчэння, інтэгруецца, выгладжваецца і з глыбіні вынырвае аблічча амаль зусім чалавечае. Я без страху падыходжу і адчэпліваю спражкі на яго шыі. Мы ідзём цяпер побач. Пераплётчык у прыстойным чорным касцюме, але босы. Я спрабую завязаць з ім размову, але з яго вуснаў выходзіць толькі незразумелае мармытанне. І толькі ў вачах, у гэтых чорных выразных вачах, я чытаю дзікі энтузіязм прывязанасці, сімпатыі. Часам ён спатыкаецца аб камень, аб грудзі зямлі, і тады ў выніку трасення твар яго адразу ж ламаецца, распадаецца, жах вынырвае да паловы, гатовы да скоку, а за ім тут жа лютасць, якая толькі чакае моманту, каб зноў пераўтварыць гэты твар у клубок шыпячых змей. Я заклікаю яго да парадку строгай сяброўскай заўвагай. Нават ляпаю яго па спіне. І часам спрабую на яго твары сфармаваць здзіўленую, недаверлівую ўсмешку. Ах! Як мяне абцяжарвае гэтае страшнае сяброўства. Як мяне пужае гэтая несамавітая сімпатыя. Як пазбавіцца гэтага чалавека, што крочыць каля мяне і ўсёй жарлівасцю сваёй сабачай душы ўглядаецца ў мой твар. Аднак мне нельга выказаць сваё раздражненне. Я выцягваю партфель і кажу дзелавым тонам:

– Вы напэўна маеце патрэбу ў грашах, магу вам з радасцю пазычыць.

Але калі ён бачыць грошы, твар яго набывае столькі страшнай дзікасці, што я як мага хутчэй хаваю свой кашалёк. І яшчэ доўгі час ён не можа супакоіцца і авалодаць рысамі, якія ўсё яшчэ крывіць канвульсія вышца. Не, больш я не вытрываю. Усё, што заўгодна, абы не гэта. Справы і так ужо заблыталіся, ускладніліся безнадзейна. Над горадам я бачу водсвет пажару. Бацька недзе ў агні рэвалюцыі, ў палаючай краме, Доктар Готард недасяжны, і на дадатак незразумелае з’яўленне маці, інкогніта, з нейкай патаемнай місіяй! Гэтае крэсіва нейкай вялікай, незразумелай інтрыгі, што заціскаецца вакол маёй асобы. Уцякаць, уцякаць адсюль. Куды заўгодна. Скінуць з сябе гэтае жахлівае сяброўства, гэтага пераплётчыка, ад якога пахне сабакам, які не спускае мяне з вачэй. Мы стаім перад брамай Санаторыя.

– Праходзьце ў мой пакой, – кажу я з ветлівым рухам.

Цывілізаваныя рухі захапляюць яго, усыпляюць яго дзікасць. Я пускаю яго перад сабой у пакой. Саджаю яго на крэсле.

– Я пайду ў рэстаран прынясу каньяку, – кажу я.

На гэта ён са страхам зрываецца, жадаючы мне спадарожнічаць. Я супакойваю яго спалох з лагоднай рашучасцю.

– Вы пасядзіце, пачакайце спакойна, – кажу да яго глыбокім вібруючым голасам, на дне якога гучыць прыхаваны страх.

Ён сядзе з няўпэўненай усмешкай.

Я выходжу і павольна іду па калідоры, потым па лесвіцы ўніз, па калідоры да выйсця, праходжу браму, падворак, зачыняю за сабой жалезныя весніцы і цяпер пачынаю бегчы па цёмнай алеі, што вядзе да чыгуначнага вакзала – я ледзьве дыхаю, сэрца б’ецца, у скронях грукіае.

У галаве грукіае малюнка, адзін жахлівейшы за іншы. Нецярпліваць пачвары, яго спалох, распач, калі ён даведаецца, што ашуканы. Вяртанне фурцы, рэцыдыў шаленства, што выбухае з нястрыманай сілай. Вяртанне майго бацькі да Санаторыя, яго грукат у дзверы, што нічога не прадчувае, і нечакана твар у твар са страшнай бестыяй.

Шчасце, што бацька, па сутнасці, памёр, што яго гэта ўласна ўжо не дасягне – думаю я з палёгкай і ўжо бачу перад сабой чорны шэраг чыгуначных вагонаў, што стаяць на выездзе.

Я сяду ў адзін з іх, і цягнік, нібы таго і чакаў, рушыць з месца паволі, без свісту.

У акне яшчэ раз перасоўваецца і паволі паварочваецца гэтая вялізная міса гарызонту, налітая цёмнымі шумнымі лясамі, сярод якіх бялеюць муры Санаторыя. Бывай, бацька, бывай, горад, якога я больш не ўбачу.

З таго часу я еду, усё еду, атабарыўся неяк на чыгунцы, і да мяне, які блукае з вагона ў вагон, там ставяцца памяркоўна. Вялізарныя, як пакоі, вагоны, поўныя смецця і саломы, скразнякі пераварочваюць іх наскрозь ў шэрыя бясколерныя дні.

Мая вопратка падралася, абшарпалася. Мне падарылі зношаны мундзір чыгуначніка. Мой твар абвязаны бруднай анучай з-за спухлай шчакі. Я сяджу ў саломе і драмаю, а калі я галодны, станаўлюся ў калідоры перад купэ другога класа і спяваю. І ўкідваюць мне дробныя манеты ў маю кандуктарскую шапку, з абдзёртым брылём.

*Пераклад з польскай мовы
А. В. Дубасавай*